ZPRÁVY

Zpráva z konference „Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen“

(Praha 12.–13. března 2019)

Zuzana Zedníková

V polovině března se zástupci Archivu bezpečnostních složek zúčastnili 23. výroční konference *Archivace záznamů z digitálních systémů* (Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen, zkráceně AUdS). Tato pracovní skupina archivářů veřejných archivů z německy mluvících zemí má členy také z České republiky. Webové stránky spravuje Státní archiv St. Gallen.[1] Pracují společně od roku 1997 a letos poprvé se zasedání konalo u nás. Zasedání probíhá formou veřejně přístupné konference. Cílem skupiny je nalezení společných cest, jak správně vést, přebírat a dlouhodobě ukládat elektronické informace. Vzhledem k různému stadiu legislativy i vývoje IT technologií je přeshraniční spolupráce velmi výhodná a inspirující. Konference se konala v prostorách Národního archivu a Archivu hlavního města Prahy.

V prvním bloku příspěvků byl prezentován Kai Naumannem (viz foto) vývoj elektronické spisové služby v německém regionu a České republice. V Německu se plánuje umenšení významu legislativy a větší důraz na praxi, např. best practices, prosazení širšího užití IT techniky, rozšíření studia archivářů na středních školách (a to včetně škol informatiky) a hlavně spolupráce mezi spolkovými zeměmi. Na druhou stranu v Německu stejně jako v Česku není pro spisovou službu akreditován žádný studijní doktorandský program. Pro německé spolkové země byla dříve klíčová platforma NESTOR, nyní se využívá DIMAG (asi ve dvou třetinách), ale už pociťují potřebu dalšího vývoje, neboť i DIMAG trochu zastaral. Ve Švýcarsku se používá platforma SCOPE. Další příspěvek o vývoji situaci české elektronické spisové služby měl zástupce Národního archivu Milan Vojáček. Národní digitální archiv ČR jde cestou využití kanadské platformy ARCHIVEMATICA. Ta funguje na bázi přídavných modulů a jedná o velmi komplexní řešení pro tvorbu metadat, SIP balíčků a trvalého uložení dat. Je určena vyloženě pro spisovou službu, pro využití např. v knihovnictví nebo uložení dat z vědeckého výzkumu se nehodí. V roce 2017

1 Srov. *Staatsarchiv* [online]. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: https://www.staatsarchiv.sg.ch/home/auds/23--tagung-2019.html; Mezinárodní konference AUDS. In: *Národní archiv* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.nacr.cz/2019/03/08/mezinarodni-konference-auds-2019

vstoupil do ostrého provozu Národní digitální archiv,[2] ale už od roku 2009 mají orgány veřejné správy mít povinně elektronickou spisovou službu a každoročně vykonávat skartační řízení. Projekt NDA II probíhal v letech 2017–2019 a kromě zvýšení výkonu měl přinést také možnost zpřístupnění digitálních archiválií. V roce 2018 zpracovalo MV ČR nezveřejněnou koncepci digitální archivace, 2019 byla zveřejněna koncepce celého archivnictví na další roky, tedy Koncepce rozvoje archivnictví v České republice na léta 2018 až 2025 s výhledem do roku 2035, nicméně spisová služba a zejména její digitalizace zde není zpracována zvlášť podrobně. Dále byla archivní správou provedena analýza informačních systémů pro správu dokumentů OVM. Jediné dvě zásadní platformy v Česku jsou MOPED (pouze OVM) a „Co po nás zbude" (otevřená, včetně dodavatelů).[3] V zahraničí funguje DLM forum[4] a EAG. Martin Kunz referoval o systému KOALA, který se používá pro samosprávu v Bavorsku od roku 2018. V diskuzi se mluvilo o možnosti využití kontejnerových formátů, které se však nyní pro dlouhodobé uložení nepoužívají. Dále Christian Keitel upozornil na nutnost hledání rovnováhy mezi náklady a využitelností elektronických dat vytěžitelných z archiválií. Již jen vytvoření archiválií z dokumentů je totiž pro státní správu nesmírně organizačně i technicky náročné. Martin Kaiser ze Švýcarska upozornil na klasický problém stoupající úrovně technologií, kdy by bylo nanejvýš vhodné, aby došlo k technologickému průlomu a změně ukládací technologie, protože zatím stále čelíme nutnosti retrodigitalizace archiválií. Už teď je nutné některé záznamy komprimovat, např. z družic nebo Google Earth. Proto doporučil, aby se státní správa nyní zaměřila na metodiku práce s elektronickými formáty. Velkým problémem je fakt, že v německých zemích nepanuje shoda ani na verzi formátu XML! Na druhou stranu se začínají rozvíjet projekty na nouzovou záchranu ohrožených dat (Sýrie – univerzita v Basileji).

Po dopoledním přednáškovém bloku se konala odpolední diskuzní část, dvakrát čtyři panely v němčině nebo angličtině. Velký ohlas vzbudil panel o přejímce digitálních nosičů od původců. Tyto nosiče celkem rychle technologicky zastarají a data je nutné co nejrychleji převést do PC sítě a případně emulovat na validní formáty, v Německu tomu navíc třeba u dokumentů poslanců brání legislativa. Dále se diskutovalo, zda ponechat původní nosiče a předat je do archivního fondu, což má smysl, jen pokud je nosič nepoškozený a dlouhodobě čitelný (např. páskové magnetické záznamy ze soudních procesů s nacisty). Další příspěvek představitelů zemského archivu Durynska popisoval situaci, kdy se původce snaží vyhovět požadavkům vyhlášek, což ale trvá moc dlouho, protože musí projít každý dokument a u většiny z nich

2 Nástroje národního digitálního archivu. In: *Národní archiv* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.nacr.cz/verejnost/2-predarchivni-pece/verejnopravni-puvodci/nastroje-narodniho-digitalniho-archivu; *Národní digitální portál* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://portal.nacr.cz/cs/

3 *CNZ* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: http://www.cnz.cz/

4 *The DLM forum* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: http://www.dlmforum.eu/

opravit formát elektronického obrazu tak, aby jej bylo možné trvale uložit. Archivář je totiž oprávněn vybrat k trvalému uložení kterýkoliv předaný dokument. Proto původce není schopen včasně a pravidelně skartovat. Důležitým nástrojem se tak stává validační program, který ověřuje formát digitálního dokumentu vůči požadavkům legislativy (zpravidla je požadován PDF/A). Formát však není jediný požadavek na ukládaný elektronický dokument (v České republice je definuje kromě vyhlášky č. 259/2012 ve znění pozdějších předpisů ještě Národní standard pro elektronické systémy spisové služby).[5]

Karolína Šimůnková s Martinem Šislerem z Národního archivu poukázali na nedostatky v recepci evropských nařízení, kdy chybí prováděcí předpisy a v důsledku zřejmě bude nutné anonymizovat vybrané podklady státního statistického šetření v roce 2021, a to přestože v zahraničí již na tyto archiválie platí výjimka a jsou uchovány bez provedení anonymizace. Panel o dlouhodobém ukládání dat v akademickém prostředí prezentovaly Univerzita Karlova a Akademie věd. Tyto instituce kromě elektronické spisové služby rozvíjejí zejména software pro knihovnictví, vědecké práce a výsledky výzkumu, např. ARCLib, který je open-source a v letech 2016–2020 probíhá jeho vývoj prostřednictvím grantu NAKI II. Ty se dost zásadně liší od spisové služby, protože zde není důraz na oběh, ale na uložení a zpřístupnění dat. Také kladou důraz na metodiku funkčního a informačního modelu standardu OAIS, který v ARCHIVEMATICA není zahrnut. Pro akademickou sféru byl doporučen projekt FEDORA storage.

Další den jednání byly diskutovány nové technologie, jako je blockchain; příspěvek přednesl Björn Steffenhagen. Ve Velké Británii se s touto technologií počítá v projektu ARCHANGEL, který má sloužit pro uložení a zpřístupnění archiválií. Zatím je to limitováno nutností smluvních vztahů a nejasně definovanou zodpovědností a možností smazání dat. Jako výhoda se jeví velká variabilita a integrita uchování dat a ověření transakcí. Německá spolková vláda plánuje vznik vládní strategie blockchainu, a to zejména v souvislosti s ochranou osobních údajů. Jens Peters upozorňoval na obvyklý problém, a to formátové vady. Původci musí důsledněji předávat data do skartačního řízení, ideálně dokud provozují původní software, protože po jeho ukončení nelze data případně opravit dle požadavků na uložení. Fabian Näser nadhodil důležitou myšlenku, že za deset let již PDF nebude dostatečným nosičem signifikantních vlastností běžných dokumentů. Je tedy bezpodmínečně nutné, aby spisová služba pro státní správu sledovala technologický vývoj. Svenia Pohlkamp uvedla, že Durynský digitální archiv bude již pracovat s pojmem hybridní balík. V české legislativě zatím „hybridní" není ukotveno a začíná velmi scházet, neboť v praxi s ním již elektronické spisové služby pracují. Ve Švýcarsku již Akademie umění využívá data management, zásadní otázkou zůstává ošeření autorských práv.

5 *Věstník Ministerstva vnitra* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/clanek/vestnik-ministerstva-vnitra-vestnik-ministerstva-vnitra.aspx (poslední platný v roce 2017).

Třetí český příspěvek představili zástupci Západočeské univerzity v Plzni a NTIS – Nové technologie pro informační společnost na indexaci audiovizuálních záznamů. Projekt indexace audiovizuálních archivů s využitím metod automatického rozpoznávání řeči a obrazu vznikl ve spolupráci se USC Shoah Foundation Visual History Archive, založenou Stevenem Spielbergem na zpracování oral history videozáznamů (měli zpracovat třináct let záznamů!). Tento projekt využívá např. Česká televize a ÚSTR.

Konferenci zakončil blok, v němž moderátoři panelů shrnuli příspěvky a diskuzi a prezentovali závěry svého panelu. Upozornilo se na to, že je potřebné, aby archiváři pro uložení vybírali dokumenty, které reflektují údaje pro genealogické bádání, které je stále nejčastějším účelem občanského archivního bádání. Přestože se stále častěji pro strojové zpracování dat upřednostňuje formát XML, dochází při jeho tvoření k vadám. Zůstává tedy stále nutnost manuální kontroly dat a interpretace. Opět bylo zdůrazněno, že je nutné tvořit a sdílet best practices. Do diskuze se zapojovalo spíše německé publikum, které čítalo zhruba 200 účastníků, mezi nejaktivnější členy publika patřili Kai Naumann a Christian Keitel, kteří přednesli své příspěvky hned na začátku konference. Celkově byla diskuze zajímavá a aktivnější, než bývá zvykem na čistě národních českých konferencích. Jednotlivé spolkové země mají různý vývoj elektronické spisové služby a pro země bývalého východního bloku vyznívá srovnání vcelku dobře. Vlak českým spisovkářům rozhodně ještě neujel.

Kai Naumann (Zemský archiv Bádenska-Württemberska) a Zbyšek Stodůlka (NA ČR)

Pavel Ircing (ZČU) prezentoval indexaci audiovizuálních záznamů

1939 – rok zlomu. Slovensko a Evropa na začátku 2. světové války

(Banská Bystrica 23.–25. dubna 2019)

Miroslav Lacko

Ve dnech 23. až 25. dubna 2019 se v prostorách Muzea Slovenského národního povstání (SNP) v Banské Bystrici uskutečnil další ročník mezinárodní vědecké konference s názvem 1939 – rok zlomu. Na rozdíl od minulých let se konference poprvé konala během tří dnů, protože zájem o prezentaci byl nad očekávání organizátorů. Cílem konference bylo analyticky a kriticky zhodnotit události odehrávající se před osmdesáti lety, tedy v době, kdy zanikla tzv. druhá republika a vznikl Protektorát Čechy a Morava a také samostatná Slovenská republika. Tematicky se však konference věnovala mimo jiné i událostem na celém evropském kontinentu, mezi kterými samozřejmě dominovalo propuknutí druhé světové války v září 1939. K hlavním organizátorům letošní konference patří, vedle Muzea Slovenského národního povstání, Ústav pro studium totalitních režimů v Praze, Vojenský historický ústav v Bratislavě, Historický ústav Slovenské akademie věd (dále SAV), Historický ústav Akademie věd ČR (AV ČR), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Česko-slovenská komise historiků.

Již tradičně konferenci otevřel ředitel Muzea SNP pan Stanislav Mičev, který označil rok 1939 za rok, jenž změnil hranice Evropy a světa, za rok, který předznamenal druhou světovou válku. Zároveň upozornil na fakt, že v roce 2019 si připomínáme kromě 80. výročí začátku bojů druhé světové války ještě 75. výročí vypuknutí Slovenského národního povstání. Při této příležitosti všechny přítomné hosty pozval na další vědeckou konferenci, kterou bude Muzeum SNP organizovat v průběhu října 2019 a která se bude zabývat přímo odkazem Slovenského národního povstání v našich dějinách a v naší současnosti. Dále vyjádřil veliké poděkování všem přednášejícím za to, že přijeli do Banské Bystrice. Překvapivý byl ohromný zájem historické obce o tuto konferenci, protože se přihlásilo padesát pět historiků z šesti zemí. Během akce tak svoje příspěvky prezentovali hosté z České republiky, Polska, Maďarska, Německa, Ruské federace a samozřejmě z domácího Slovenska. Poté Stanislav Mičev popřál všem zdárný průběh konference a představil prvního přednášejícího.

Jako první svůj příspěvek s názvem *Jak zabránit válce? Jakou Evropu po válce? Demokratické evropanství v roce 1939* přednesl Vladimír Goněc z Ústavu politických věd SAV v Bratislavě. V úvodu poukázal zejména na selhání tehdy jediné mezinárodní organizace – Společnosti národů. Přítomné obeznámil s vývojem událostí od propuknutí Velké hospodářské krize až do konce třicátých let dvacátého století. V tomto období se postupně obnovovaly staré koncepty velmocenské politiky

některých evropských států. Do popředí se dostával rovněž problém menšin: došlo k přenesení menšinové problematiky na mezinárodní instituce a jednotlivé menšiny byly v tomto období častokrát zneužívány proti státu, ve kterém předtím dlouhá léta žily. Profesor Goněc se ve svém příspěvku krátce věnoval i období po konci druhé světové války, kdy se postavení Evropy (v důsledku proběhlého konfliktu značně oslabené) ve světě změnilo. V tomto období však bylo zároveň potřebné si uvědomit, že i po válce bude Evropa potřebovat demokratické Německo, protože budoucí federalizovaná a demokratická Evropa by bez něj nebyla kompletní. Poukázal i na činnost Milana Hodži a jeho myšlenky o federalizované Evropě.

Dále vystoupil Andrej Nikolajevič Artizov z Federální archivní agentury Ruské federace. Svůj zajímavý příspěvek s názvem *Začátek 2. světové války v archivech Ruské federace* začal přáním, aby historii studovali především profesionální historici a aby ji zpřístupňovaly profesionální instituce k tomu určené. Přítomným hostům představil množství projektů, které k událostem druhé světové války připravila Federální archivní agentura Ruské federace. Jedná se například o internetovou stránku s názvem „Mnichov 1938 – Na prahu katastrofy", která má více než milion zhlédnutí ročně. Návštěvníci tam naleznou množství sovětských, nacistických a spojeneckých dokumentů a fotografií vztahujících se k létům 1938 a 1939.

Jako další s příspěvkem s názvem *Přístupy ruské historické společnosti k výročí začátku druhé světové války a osvobození východní Evropy od nacismu* vystoupil Konstantin Iljič Mogilevskij, ředitel moskevské nadace Historie vlasti. Upozornil na nutnost zachovat budoucím generacím historickou paměť a pravdu, pročež ocenil činnost a existenci Muzea SNP v Banské Bystrici. Během svého příspěvku vícekrát poukázal na miliony obětí, které si boje druhé světové války na evropských, ale také na afrických a asijských bojištích vyžádaly. V závěru se věnoval pozitivnímu hodnocení Slovenského národního povstání v Rusku a zároveň pozval na mezinárodní vědeckou konferenci, která se na podzim 2019 uskuteční v Moskvě při příležitosti výročí vypuknutí SNP.

Konferenční blok hostů z Ruské federace uzavřel ředitel Muzea stalingradské bitvy ve Volgogradu. Přítomným účastníkům konference prostřednictvím fotografií a videí představil Muzeum stalingradské bitvy, které je s více než dvěma miliony návštěvníků ročně jedním z největších muzeí v Ruské federaci. Dále stručně pohovořil o největší bitvě Rudé armády u Stalingradu, jež sice znamenala obrat ve válce, zároveň si však vyžádala veliké oběti na životech, množství zraněných a téměř z devadesáti procent zničené město.

Po těchto příspěvcích otevřel první konferenční blok věnovaný regionálním tématům Viktor Brádňanský z organizace RODON Klenovec. Ve svém příspěvku analyzoval život v okresu Hnúšťa na jihu středního Slovenska po vídeňské arbitráži poté, co se stal pohraničním slovenským okresem. Poukázal na vliv nové hranice na obyvatelstvo, infrastrukturu a hospodářství celé oblasti. Okrajově se dotkl také uprchlické vlny z přelomu let 1938 a 1939, která přes zkoumanou oblast prošla. Jako další

vystoupil Ondrej Druga z Filozofické fakulty Univerzity Matěje Bela v Banské Bystrici, který se věnoval problematice spolupráce vojvodinských Slováků s československým zahraničním odbojem. Upozornil zejména na předválečný bohatý kulturní a osvětový život našich krajanů a na jejich četné a úzké kontakty s meziválečnou ČSR. Zajímavá byla zejména část věnující se organizaci balkánské emigrantské trasy přes Bělehrad, Soluň, Istanbul až do Sýrie. Důležitý informační kanál tvořila v tomto období řeka Dunaj. Dále prezentovala svůj zajímavý příspěvek Miroslava Poláková z Gymnázia v Uherském Hradišti. Představila moravský separatismus a snahy o kolaboraci na Moravském Slovácku po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Centrem oblasti bylo město Uherský Brod jakožto největší politický okres na Moravě. Přes jeho území navíc procházelo množství převaděčských tras na území Slovenska. Poukázala na aktivity mnohých představitelů Moravského Slovácka, kteří se chtěli zbavit českého útlaku připojením k slovenské autonomii. Následovalo vystoupení Juraje Lepiše z Muzea SNP v Banské Bystrici, ve kterém se věnoval anexi slovenského území Polskem a všeobecně změně nálad obyvatelstva vůči Polsku v roce 1939. Martin Zückert z mnichovského Collegia Carolinum prezentoval svůj výzkum zaměřený na život v horských oblastech Slovenska. Horské oblasti jakožto zásobárny dřeva a nerostných surovin totiž získaly na významu po vídeňské arbitráži, když Slovensko ztratilo rozsáhlé nížinné oblasti na jihu území. Prostřednictvím výstavby infrastruktury (např. železniční trati mezi Banskou Bystricou a Turčianskými Teplicemi) se měla zlepšit životní úroveň v těchto oblastech. Jako poslední s regionálním tématem vystoupil Miroslav Palárik z Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Věnoval se především zásahům vládní moci do vydávání periodického tisku a literatury v oblasti města Nitra. V tomto období nastal zánik množství stranických deníků a časopisů, jelikož v jednotlivých redakcích začali působit vládní komisaři.

Po odpolední přestávce konference pokračovala novým tematickým blokem s názvem Zakarpatská Ukrajina. Jako první v tomto bloku vystoupil Tomáš Řepa z Univerzity obrany v Brně. Ve svém příspěvku popsal události spjaté s procesem vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny v březnu 1939. Poté následovalo vystoupení Michala Šmigeľa z Univerzity Matěje Bela v Banské Bystrici, který se zaměřil na problematiku „ukrajinské otázky" v roce 1939 z mezinárodního hlediska. Poukázal na to, že zatímco Polsko a SSSR si původně chtěli území Ukrajiny rozdělit, politici Francie a Velké Británie byli k této otázce lhostejní. Pro Německo by bylo na druhé straně výhodné, kdyby Ukrajina vyhlásila samostatnost a napadla Polsko. Jako další přednesl svůj příspěvek Milan Vyhlídal, rovněž z Univerzity obrany v Brně. Přítomným prezentoval krátkou činnost Pátracího střediska československé rozvědky na Podkarpatské Rusi na přelomu let 1938 a 1939. Tento blok svým příspěvkem uzavřel profesor Jan Rychlík z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který nahlédl na problematiku vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny z pohledu ukrajinského národního diskurzu. Svůj výklad podložil množstvím dobových i současných fotografií z oblasti dnešní západní Ukrajiny.

Na začátku druhého konferenčního dne byl otevřen blok věnovaný česko-slovenským tématům. Jako první v něm vystoupil Robert Arpáš z Filozofické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře a z Historického ústavu SAV. Ve svém příspěvku označil rok 1939 za rok zlomu v česko-slovenských vztazích, což dokázal na příkladu změny postoje Komunistické strany Slovenska ke slovenské samostatnosti. Zároveň charakterizoval i pohled nekomunistického odboje na tuto problematiku. Jako další přednesl svůj příspěvek Dariusz Dąbrowski z Institutu národní paměti ve Vratislavi. Přítomným představil proces vzniku Legií Čechů a Slováků v Polsku pod vedením generála Lva Prchaly v průběhu roku 1939. Dále následoval příspěvek Martina Jindry z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, ve kterém jeho autor nejprve stručně popsal působení Církve československé husitské v meziválečném období na Slovensku, aby se posléze věnoval zastavení její činnosti v roce 1939 (kdy měla pouze 7 000 členů). Jako další se svým příspěvkem vystoupil profesor Bohumil Jiroušek z Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Věnoval se analýze článků a recenzí o Slovensku, které v roce 1939 vycházely v Českém časopise historickém. Následovala prezentace Jiřího Klůce z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, ve které přednášející představil působení Slováků v Polském legionu pod vedením Pavla Styka. Jako další v rámci tohoto bloku vystoupil Miroslav Lacko z Archivu bezpečnostních složek v Praze a z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který se věnoval problematice odsunu českých zaměstnanců z území Slovenska v letech 1938 a 1939. Nejprve na základě statistických údajů analyzoval jejich působení na území Slovenska v meziválečném období. Následně popsal snahy tehdejší nejsilnější politické strany (Hlinkova slovenská ľudová strana, HSĽS) o co nejrychlejší odchod těchto zaměstnanců a problémy, kterým museli čelit po příchodu na území českých zemí (ubytování, stravování, zdravotní a sociální péče, nezaměstnanost). Poté následoval příspěvek Jozefa Leikerta z Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, který prezentoval životní příběh Marka Frauwirtha, jenž byl jako jediný Slovák popraven při událostech 17. listopadu 1939 v Praze. Před polední přestávkou vystoupil ještě Michal Pehr z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který prezentoval vznik Slovenského státu z pohledu vznikající protektorátní společnosti. Vyhlášení samostatnosti Slovenska totiž vyvolalo rozporuplné reakce na Slovensku i v Čechách, kde se často mluvilo o „slovenské zradě".

Po obědové přestávce v česko-slovenských tématech pokračovala Pavla Plachá z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze. Ve svém příspěvku se zabývala postavením československých žen v protinacistickém odporu a odboji. Zároveň analyzovala postavení árijské ženy v nacionálním socialismu, která plnila výhradně biologické povinnosti, přičemž její politická činnost byla pouze podpůrná. Jako další vystoupil Jiří Plachý z Vojenského historického ústavu v Praze s příspěvkem o počátcích československého vojenského odboje na Britských ostrovech. Dále se problematice vztahů Československa a Španělska během španělské občanské války

a poté vztahům Slovenského státu a Španělska věnoval Peter Száraz. Poukázal na to, že pro frankistické Španělsko byly po roce 1939 důležitější styky s Protektorátem Čechy a Morava než vztahy se Slovenským státem. V rámci tohoto bloku vystoupil také Jan Zumr z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, který představil činnost a úkoly Velitelského sboru operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie při obsazování československého pohraničí a poté i vnitrozemí. Blok byl ukončen vystoupením Stanislava Mičeva, ředitele Muzea SNP v Banské Bystrici. Ve svém příspěvku se věnoval prvním českým a slovenským válečným zajatcům z druhé světové války. Zároveň poukázal na nutnost rozlišovat mezi dvěma druhy zajatecký táborů: GUPVY (tábory zajatců a internovaných) a GULAG (tábory přímo pro politické vězně).

Ke konci druhého konferenčního dne byl otevřen další tematický blok, který se věnoval Protektorátu Čechy a Morava. V jeho rámci zazněl jen jeden příspěvek, který přednesl Pavel Kopeček z Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnoval se v něm počátkům odbojového hnutí v Protektorátu, přičemž se specializoval zejména na oblast Moravy, kde měl odpor během církevních poutí často pasivní charakter.

Na programu třetího a zároveň posledního konferenčního dne byl tematický blok s názvem Slovenský stát. Na úvod vystoupil se svým příspěvkem Jan Němeček z Historického ústavu AV ČR v Praze, ve kterém se věnoval vzniku diplomatického aparátu Slovenského státu. Od března 1939 bylo nutno vybudovat a personálně obsadit místa vyslanců a konzulů, protože mnoho meziválečných diplomatů slovenského původu (např. Štefan Osuský, Ivan Krno, Juraj Slávik nebo Vladimír Hurban) odmítlo pracovat pro nové slovenské Ministerstvo zahraničních věcí. Nový aparát se tak utvářel převážně ze zaměstnanců ministerstva (Ladislav Szathmáry) nebo z členů HSĽS (Karol Sidor, Tidor Gašpar, Fraňo Tiso). Jako další vystoupila Zuzana Hasarová z Filozofické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Přítomným představila vyobrazení a popis událostí roku 1939 v poúnorovém periodickém československém tisku, kde bylo např. (západní) Německo vnímáno jako příklad buržoazního imperialismu a útok SSSR na Polsko byl interpretován jako záchrana polského lidu před nacistickým Německem. Poté svůj příspěvek přednesl István Janek z Maďarské akademie věd v Budapešti. Analyzoval především maďarsko-slovenské vztahy v letech 1939 a 1940, které byly silně pod vlivem německé diplomacie. Následovalo vystoupení Jozefa Bystrického z Vojenského historického ústavu v Bratislavě, který přítomným představil organizaci a fungování Československé armády na Slovensku do března 1939. V tomto období zažívala armáda turbulentní změny, které vedly k její dezorganizovanosti a redislokaci. Časté byly konflikty mezi slovenskými vojáky a českým důstojnickým sborem. Další příspěvek přednesl Igor Baka, rovněž z Vojenského historického ústavu v Bratislavě. Analyzoval v něm vstup slovenské armády do války proti Polsku, která měla být původně využita pouze na ochranu hranic.

Po obědové přestávce přednesl zajímavý příspěvek Andrzej Olejko ze Státní vysoké školy technicko-ekonomické v polském městě Jaroslav. Prostřednictvím

dobových fotografií představil letadla a letiště, která byla zapojena do letecké války mezi Polskem a Slovenským státem v roce 1939. Zároveň vyjádřil svoje oprávněné rozčarování nad neznalostí dějin slovenského válečného letectví mezi studenty Fakulty letectví v Košicích, kde přednášel a kde se je snažil obeznámit s touto částí slovenských dějin. Jako další vystoupil Ondřej Podolec z Ústavu paměti národa v Bratislavě. Analyzoval institucionální konstituování slovenské vlády v roce 1939 na základě ústavního zákona č. 1/1939 Sb., který určil orgány výkonné moci. Poté Marian Uhrin z hostitelského Muzea SNP v Banské Bystrici představil slovenskou útočnou vozbu na podzim 1939, která zápasila s personálními a technickými problémy. Následovalo vystoupení Petra Račka ze Středoslovenského muzea v Banské Bystrici věnující se vztahu státu a evangelické církve augsburského vyznání v letech 1938 a 1939. Jako další představil svůj příspěvek Csaba Vida z Národní univerzity veřejné správy v Budapešti, věnovaný tzv. malé válce mezi Maďarskem a Slovenskem v údolí řeky Uh na východě Slovenska. Během této války, která probíhala jenom pár dní, se uskutečnily první významné vzdušné operace maďarského válečného letectví. Poté se Lukáš Volentier z Muzea SNP v Banské Bystrici zabýval vytvořením Slovenské národní banky a představením slovenské koruny jako oficiální měny nového státu. Koruna měla ambice stát se podunajským dolarem. Jako předposlední vystoupil profesor Karol Fremal s příspěvkem o odboji na Slovensku v roce 1939, který přednášející rozdělil na komunistický, občanský a sociálnědemokratický. Zároveň analyzoval trasy přechodů slovenských odbojářů a českých vlastenců do zahraničních armád přes Polsko nebo Maďarsko do Jugoslávie, Francie, Turecka nebo až na Blízký a Střední východ. Konferenci uzavřel svým příspěvkem Eduard Nižňanský z Univerzity Komenského v Bratislavě, jenž se zaměřil na problematiku antisemitismu na Slovensku v roce 1939. Právě antisemitismus, čechofobie a permanentní hledání nepřítele se staly typickou politikou vládní HSĽS.

Konference věnující se událostem roku 1939 na Slovensku a v Evropě přinesla množství zajímavých podnětů a témat k diskusi. Nezbývá než vyjádřit poděkování organizátorům za úspěšný průběh konference a zároveň jim popřát množství úspěchů při organizaci dalších podobných akcí.

Zpráva z 18. celostátní archivní konference

(Plzeň 23.–25. dubna 2019)

František Prepsl

Osmnáctá celostátní archivní konference proběhla ve dnech 23.–25. dubna v Plzni a navázala na liberecký model z roku 2017. Odborná část se skládala z několika bloků o celkovém počtu 21 přednášek, které nabízely rozličná témata a reagovaly na aktuální dění v oboru. Část konference se vzhledem k místu konání věnovala tématu „výroba nápojů v průmyslovém odvětví". V rámci bohatého doprovodného programu se mohli účastníci na vlastní oči přesvědčit, na jaké úrovni je pivovarnictví v jednom z nejprestižnějších podniků u nás. Konference se konala pod záštitou náměstka ministra vnitra Petra Mlsny, hejtmana Plzeňského kraje Josefa Bernarda, primátora statutárního města Plzně Martina Baxy a děkana Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni Miroslava Randy. Finanční podporu poskytla řada místních firem, společností a institucí. Setkání se konalo v Parkhotelu Plzeň v přednáškových sálech. V tomto ohlédnutí za zmíněnou konferencí uvedu pouze osobně navštívené přednášky.

Osobní údaje v archivnictví, GDPR a obecné trendy a překážky v akvizici a zpřístupňování archiválií s osobními údaji

Přednáška byla zaměřena na vyhodnocení současného stavu se zaměřením na českou a evropskou legislativní úpravu a její reálnou aplikaci v praxi. Z řad účastníků bylo upozorněno na skutečnosti a obtíže spojené s agendou v jednotlivých archivech. Vyvstala otázka úlohy archiváře, zda je v pozici odborného správce archivních fondů, či zprostředkovatelem zpřístupňování dokumentů s důrazem na ochranu osobních údajů. Diskuze poukázala na právo svobodného přístupu k informacím v obecné rovině nejenom v oblasti archivnictví. Problematiku liberálního přístupu k informacím z období totality zmínila ředitelka Archivu bezpečnostních složek Světlana Ptáčníková. Při zpřístupňování dokumentů bývalých bezpečnostních složek je třeba brát ohled na oběti zločinů a jejich patřičnou ochranu. Dalším kritériem je vůle archivu, přístupnost zpracovaných fondů a fundovanost zpracovatelů. V České republice je klauzurní doba stanovena na třicet let a v některých státech platí ochranná doba až padesát let. Primárně je potřeba nastavit regulaci tak, aby v případě zneužití získaných informací ze strany badatelů mohly následovat určité sankce. Všechny osobní údaje není možné stoprocentně vyloučit a lze se inspirovat

například rakouským archivním zákonem, ve kterém je ochranná lhůta stanovena pouze na pětadvacet let. V případě prezentací fotografií v médiích je nutné se domluvit, které fotografie lze publikovat a které jsou již tzv. za hranicí zveřejnění. Dále bylo upozorněno na problematiku citlivých osobních údajů, které nelze zpracovávat. Jak tuto otázku ale řešit? Vyloučením, nebo úpravou? Otázka právní úpravy je jasná. Problém nastává u osob žijících v zahraničí s technickou stránkou věci, a to se získáním souhlasu dotyčné osoby. Příkladem může být fotografie osoby pořízená na protestním mítinku a zveřejněná na sociálních sítích, kontaktování osoby je v tomto případě neproveditelné. Diskuze poukázala na dosavadní vývoj, který na jedné straně chce být co nejvíce otevřen a na straně druhé vyžaduje striktní dodržování ochrany osobních údajů. Otázkou zůstává, na kolik tento stav ovlivňuje archivářskou činnost a zda nedat podnět k legislativní úpravě, která by jasně nastavila pravidla v archivním zákoně v oblasti osobních údajů.

Moderátorka: Karolína Šimůnková (Národní archiv), diskutující: Vít Zvánovec (Úřad pro ochranu osobních údajů), Světlana Ptáčníková (Archiv bezpečnostních složek), Lukáš Blažek (Univerzita Karlova), Miroslav Kunt (Národní Archiv) a Karel Šimka (Nejvyšší správní soud).

Ve víru bezradnosti. Archivní výběr dokumentů z informačních systémů veřejné správy

Přednáška se soustředila na problematiku výběru archiválií z informačních systémů původců, kteří nejsou včleněni do systému elektronické spisové služby. Byl použit příklad z oblasti školství. V této sféře se zpracovávají například klasifikační listy, katalogové listy žáků a studentů, informace o zákonných zástupcích, pedagogická dokumentace, školský vzdělávací program apod. Skartační doba u těchto písemností typu „A" činní čtyřicet pět let. V přednášce byla zmíněna potřeba nastavení jednotných informačních systémů s určitými parametry, včetně nastavení výběru předarchivní péče tak, aby byl zajištěn národní standard například formou vyhlášky. Závěrem této přednášky zaznělo, že je třeba řešit aktuální problémy spojené s řadou škol, které dnes pracují většinou v analogovém systému a kterým zákon neukládá za povinnost vést spisovou službu v elektronické formě.

Moderátor: Karel Koucký (Státní okresní archiv Kladno), diskutující: Veronika Kosová (Státní okresní archiv Kladno), Miroslav Kunt (Národní archiv), Pavla Stieglerová (Státní oblastní archiv Praha), Milan Vojáček (Národní archiv).

Pomáhat, nebo trestat? Kontroly a metodická pomoc původcům v otázkách spisové služby

Přednáška vycházela z praktických zkušeností ze skartačních řízení u rozličných původců a poukazovala na nízkou úroveň vedení spisové služby. Například pouze

polovina obecních úřadů doposud vedla spisovou službu v elektronické podobě. Důvodem je slabá znalost odpovídajících norem a okrajový zájem o spisovou službu, která je uživateli chápána spíše jako nutné zlo. Současná situace přináší riziko spojené se ztrátou hodnotných dokumentů. Vhodným opatřením by měla být možnost metodických setkání spojených s kontrolou v obcích a stanovení jednoznačných pokynů zpracovatelům. Orientaci v dané problematice by mohly usnadnit například vzory spisového řádu nebo skartačních návrhů. Pracovníci úřadů jsou většinou profesní specializací zaměřeni na jiný obor a mají v pracovní náplni například vedení účetních dokladů spojených s vyřizování běžné agendy. Z praxe vyplývá potřeba upozornění na pečlivé vedení podacích deníků a přípravu dokumentů k archivnímu výběru, jedná se například o podklady ze zasedání obecních zastupitelstev. Represivní nástroje se většinou míjí účinkem z důvodu nízkých sankcí, které nejsou motivací pro nápravu k lepší spolupráci.

Moderátor: Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary), diskutující: Simona Pelcová (Státní oblastní archiv v Zámrsku), Pavel Šrámek (Státní okresní archiv Zlín).

Edice na stůl! Vydávání archivních pramenů úřední povahy k českým moderním a soudobým dějinám

Tato přednáška se zabývala aktuálními edičními projekty z oblasti textů, kartografických děl a fotografií. Byly nastíněny podmínky, pravidla a úskalí ediční práce včetně překážek, na které se během realizace naráží. Dále byla položena otázka, zda se mají archivy věnovat archeografii a zda mají archiváři vůbec podmínky věnovat se této činnosti. Diskutující přednesli svoje připomínky a zkušenosti z archivů s návrhem ponechání této činnosti v akademické sféře. Přednášející prezentovali rozpracované projekty a upozornili na nutnost kolektivní práce na edici s připomenutím určitých omezení spojených s publikací doprovodného fotografického materiálu.

Moderátor: Jan Bílek (Univerzita Hradec Králové), diskutující: příspěvek od Jana Němečka (Historický ustav Akademie věd České republiky, příspěvek prezentoval Jan Bílek), Vojtěch Šustek (Archiv hlavního města Prahy), Eva Chodějovská, Jiří Dufka, Petr Žabička (Moravská zemská knihovna v Brně), Emílie Benešová (Národní archiv).

Elektronická spisová služba – konec archivnictví?

Přednáška byla zaměřena na zmapování předchozích let od zavedení elektronické spisové služby z pohledu legislativy a cesty k novému archivnímu zákonu a tzv. „národnímu standardu č. 65/2012“. Dále byl zmíněn požadavek na dobré nastavení spisové služby u původců, kde většina úředníků nemá archivní vzdělání a je zaneprázdněna jinou úřední agendou. Byl zmíněn také odkaz na zkušební skartační řízení

na portálu www.portaltetst.nacr.cz. Dalším příspěvkem do diskuze byl popis vývoje a uskutečňování převedení elektronické spisové služby na Magistrátu hlavního města Prahy do praxe. Nedílnou součástí výkonu elektronické spisové služby je kvalitní software, který bohužel není sjednocen a leckdy se liší i rozdílným názvoslovím jednotlivých ovládacích prvků, což uživatelům znesnadňuje práci. V rámci diskuze byl vznesen požadavek na vytvoření jednotného vzorového spisového plánu, který dosud není k dispozici. Při nastavení spisového plánu může být nápomocen e-mail heplnda@nacr.cz jako takový help desk. Účelem diskuze byl pokus o nastínění možných řešení se zřetelem k budoucímu výběru archiválií.

Moderátorka: Hana Brzobohatá (Moravský zemský archiv v Brně), diskutující: Miroslav Kunt (Národní archiv), Tomáš Lechner (Vysoká škola ekonomická v Praze), Jana Schwallerová (Archiv hlavního města Prahy).

V závěru konference došlo k celkovému zhodnocení včetně prezentace výsledků jednotlivých přednášek a diskuzí k nim. Realizátorům byl vysloven dík za skvělou organizaci. Příští setkání se uskuteční v roce 2021 v Pardubicích.

Mimo odborné části konference proběhl také doprovodný program, který účastníkům nabídl možnost navštívit místní muzea, galerie či případně spojit poznání západočeské metropole s exkurzí do plzeňského Prazdroje a věznice Plzeň-Bory.

Přednášková akce v Grenzlandmuseu Eichsfeld

(Eichsfeld 26. května 2019)

Pavel Vaněk

Dne 26. května 2019 uspořádalo muzeum Eichsfeld (Grenzlandmuseum Eichsfeld) dvě návazné akce pro odbornou i širší veřejnost: vzpomínkovou vycházku podél někdejší železné opony a následně přednáškový večer z cyklu interdisciplinárních přednášek *Von Todestreifen zu Lebenslinien*. Grenzlandmuseum Eichsfeld vzniklo v devadesátých letech na místě někdejšího východoněmeckého hraničního přechodu na silnici na západoněmecký Duderstadt. V adaptovaných objektech tohoto přechodu také sídlí. V jedné z budov je umístěna interaktivní expozice, v jiné se mimo jiné nachází přednáškový sál. Kromě toho má muzeum ve správě několik terénních objektů z doby střežení východoněmecké hranice pohraničními vojsky a ty propojuje naučnou stezkou. Svou činnost tato organizace zaměřuje také přírodovědným směrem, neboť se zabývá biotopy v pásu podél hranice po ukončení vojenského střežení.

Vzpomínková vycházka v délce 9 km, která trvala asi tři a půl hodiny, se však netýkala oné naučné stezky zřízené muzeem, ale jiného blízkého úseku pohraničního pásu. Její květnový termín nebyl zvolen náhodně. Právě 26. května roku 1952 totiž započal východoněmecký režim práce na zneprostupnění hranice se západním sousedem. V krátkém časovém odstupu došlo i k vysídlení (zpravidla selektivnímu) obyvatel z pásu přiléhajícímu k této hranici.

Vycházku vedli pracovníci muzea Georg Baumert a Patrick Hoffmann, kteří spojili přírodovědný výklad s místní historií a s událostmi na tomto úseku státní hranice před rokem 1989. Trasa vycházky propojila dvě spolkové země, Dolní Sasko a Durynsko. Startovní bod byl nad okrajem dříve západoněmeckého Duderstadtu, poté trasa obcházela obci Ecklingerode. Účastníci vycházky, jichž bylo několik desítek, mohli pozorovat stopy po vojenském střežení v terénu. Dodnes patrné terénní zásahy upomínají na to, kde se nacházela ženijně technická zabezpečení jako vysoký plot, orný pás, popřípadě pozorovatelny atd. Do dnešní doby jsou však nejvíce patrné panelové komunikace vybudované ve vzdálenosti několika málo stovek metrů od někdejší státní hranice. Tyto komunikace dnes slouží jako turistické či cykloturistické cesty, popřípadě lesníkům a zemědělcům. Vycházka umožnila, aby si účastníci udělali představu o územním rozsahu pásma, v němž východoněmečtí pohraničníci střežili. Vedoucí výpravy také upozorňovali na některé zajímavé incidenty, popřípadě na stavby, které byly kvůli pohraničnímu režimu strženy. Na jiné pozůstatky po železné oponě upozorňovala cedule s varováním před možným výskytem munice v terénu.

Na druhé straně jsou v terénu také novější objekty odkazující na nedávnou minulost, přičemž některé jsou i uměleckými projekty. K prvním patří třeba kříž na místě, kde zahynul východoněmecký voják André R., jenž se v roce 1976 pokusil přejít státní hranici za obcí Teistungen směrem na Duderstadt. Zajímavé jsou také cedule na místě někdejšího rozdělení Německa, které uvádějí datum, kdy byla daná komunikace mezi oběma německými státy opětovně zprůchodněna. K objektům umístěným do krajiny s uměleckým záměrem můžeme přiřadit žulové pylony umístěné tu a tam v tomto pásu. Jedno zastavení procházky bylo také na kopci nad obcí Ecklingerode, kde se nachází vysoký artefakt známý jako West-Östliches Tor.

Na tomto místě se vycházka na nějakou dobu zastavila, čekali tam na nás totiž dva muži, kteří v roce 1971 nezávisle na sobě překonali právě zde ženijní opatření východoněmecké Pohraniční stráže. Shodou okolností oba pocházeli z výše zmíněné obce. Druhý byl při tom těžce zraněn výbuchem miny. Samozřejmě nám museli vylíčit, jak se jim to vlastně podařilo a jaké pocity si po letech vybavují. Otázky se stáčely také na motivaci k přechodu hranice i na to, jak se po této události vedlo jejich blízkým.

Po příchodu do muzea byla pro návštěvníky připravena prohlídka expozice. Výstavní prostory muzea přibližují systém na státní hranici – jak na přechodech, tak na „zelené" hranici – od konce druhé světové války přes stavbu Berlínské zdi v roce 1961 po konec osmdesátých let. Ve snaze o názornost se zde přitom kombinují klasické prostorové modely s využitím médií. Vedle dochovaných předmětů a dobové techniky využívají také replik, jako je např. pracoviště pasové kontroly.

Následný přednáškový večer zahrnoval výklad na téma základní rysy střežení československé státní hranice Pohraniční stráží, s nímž vystoupil Pavel Vaněk z Archivu bezpečnostních složek Brno-Kanice. Soustředil se na charakteristiku systému a jeho historický vývoj. Věnoval se přitom organizaci Pohraniční stráže, zónám s omezením a vyloučením pobytu, ženijně technickým opatřením, služebním psům, spolupráci civilního obyvatelstva s pohraničníky a zpravodajské činnosti Pohraniční stráže. Některé příklady přitom byly brány z oblasti Znojemska právě s ohledem na referát o národním parku v Podyjí. Na tento příspěvek navázal prezentací Die Nationalparks Thayatal/Podyjí Christian Übl, ředitel rakouského národního parku Thayathal. Poukázal na snahy na rakouské a české straně, které vedly k ochraně území podél Dyje přibližně od Vranova po Znojmo. Prezentoval především stav krajiny po ukončení činnosti Pohraniční stráže a následný vývoj. Tématem jeho referátu byla konečně také spolupráce s českými kolegy směřující např. k údržbě koryta řeky Dyje nebo k mezinárodním projektům mapujícím výskyt vzácných rostlinných a živočišných druhů. Následná diskuse pak byla věnována porovnání se situací na někdejší německo-německé hranici a také vyjasnění nastíněných faktů.

Takto koncipovaný večer byl pořadím druhý v interdisciplinárním cyklu přednášek o někdejší železné oponě od Baltu po Černé moře a o následném zeleném pásu Evropy. Ten první byl v muzeu věnován Bulharsku. Po „středoevropském večeru"

26. května 2019 má následovat Pobaltí a podání problematiky sovětsko-, resp. rusko-finské hranice.

Nalezne-li český návštěvník motivaci navštívit muzeum Eichsfeld, nemělo by jej zmást, že Eichsfeld neexistuje. Tedy – neexistuje jako sídlo. V názvu muzea je totiž pojmenování historického regionu rozděleného mezi více vnitroněmeckých teritoriálních útvarů, v dnešní době tedy spolkových zemí.

Účastníci exkurze na místě pásu podél někdejší německo-německé státní hranice. Beseda s dvěma muži, kteří v roce 1971 překonali německo-německou hranici (foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Budova Grenzlandmusea Eichsfeld (foto Pavel Vaněk)

Pavel Vaněk při přednášce o systému střežení hranic v Československu
(foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Organizátoři a přednášející s fotografií meandru řeky Dyje: Georg Baumert (Grenzlandmuseum Eichsfeld), Christian Übl (ředitel Nationalpark Thayatal), Mira Keune (vedoucí Grenzlandmusea Eichsfeld), Pavel Vaněk (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice), Patrick Hoffmann (Grenzlandmuseum Eichsfeld)
(foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Ozbrojené síly a československý stát

(Brno 18. a 19. června 2019)

Pavel Vaněk

Ve dnech 18. a 19. června 2019 se uskutečnila v Brně konference *Ozbrojené síly a československý stát*, pořádaná Katedrou vojenského umění Univerzity obrany. Program pokrýval období od první světové války po současnost.

Po zahájení konference Ivo Piknerem, vedoucím katedry vojenského umění, se prvního příspěvku zhostila Pavla Pokoráková (Masarykova univerzita v Brně). Přiblížila prvoválečné osudy armádního generála Sergeje Ingra, který prošel ruskou frontou, boji proti Bulharům a Turkům, Francií i italským bojištěm. Občanskými postoji a tvorbou malíře Vojtěcha Preissiga se zabýval Ivo Barteček (Univerzita Palackého v Olomouci) v příspěvku Životem za vlast – Statečnost a výtvarná propaganda. O utvoření vojenské kanceláře prezidenta Masaryka referoval Tomáš Kykal (Vojenský historický ústav Praha) ve vystoupení s názvem Moc, vliv a autorita při utváření vojenské správy v Československu 1918–1919. Poslední referát v tomto bloku přednesl Jan Zámečník (Vojenský historický archiv Praha, Univerzita Palackého v Olomouci). Zabýval se zřízením a fungováním polního soudu československých legií pro Slovensko. Soud byl umístěn v objektu tehdejšího krajského soudu v Uherském Hradišti.

Druhý blok, nazvaný Československé ozbrojené síly v meziválečném období, zahájil referátem o geografech Antonínu Baslovi a Jiřím Čermákovi Jiří Martínek (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha). Navázal Vít Němec příspěvkem o vzniku Civilní protiletecké obrany. Autor konstatoval, že i když byl její vznik motivován obavami z bombardování a nasazení bojových otravných látek, vznikla u nás později než v okolních státech. Bilanci výsledků československého vojenského zpravodajství podal Karel Straka (Vojenský historický archiv, Praha). Ve vystoupení nazvaném Československé vojenské zpravodajství proti Německu v letech 1932–1939 poukázal mimo jiné na to, že neodhalilo věcné ani časové dispozice plánu Grün. Paralelou k tomuto příspěvku byl referát o vedení boje v počátku válečného konfliktu Pavla Šrámka (Státní okresní archiv Zlín) Nástupový plán československé armády v září 1938.

Odpolední bloky byly rozděleny do dvou sekcí. Sekce A shromáždila referáty k okupaci Československa a druhé světové válce a sekce B k poválečnému období a studené válce. První blok sekce A započal referátem Marka Vašuta (Univerzita Palackého v Olomouci) o životních osudech zpravodajského důstojníka Františka Fryče, sloužícího pod Moravcovým vedením. Životopisně laděným příspěvkem pokračoval i Pavel Kreisinger (rovněž Univerzita Palackého v Olomouci). Zabýval se osudy britského zpravodajského důstojníka Harolda Gibsona a jeho vazbami

na československou zpravodajskou službu. O spolupráci s Brity ve zpravodajské oblasti pohovořil také Pavel Posch (Historický ústav Slovenskej akadémie vied). Jeho vystoupení se opíralo o britské prameny. Jako příspěvek k počátkům protinacistického odporu zaměřil svůj referát o odbojové skupině Tři konšelé Milan Vyhlídal (Univerzita obrany v Brně).

Po přestávce se nejprve zemskému velitelství odbojové organizace Obrana národa na Moravě věnoval Vladimír Černý (Masarykova univerzita, Brno). Poté se Josef Novák, rovněž z Masarykovy univerzity, zaměřil na pohraničí, konkrétně na Hitlerovy inspekční cesty k objektům československého opevnění. Další z příspěvků byl věnován novodobé archeologii. Pohled této vědní disciplíny na výzkum pozůstatků bojů druhé světové války představil Jiří Zubalík (Ústav archeologické památkové péče Brno). Jestliže hovoříme o příslušnících letectva ve Velké Británii, obvykle necháváme stranou příslušníky pozemního personálu. Změnit tuto bilanci se pokusil Petr Žižka (Univerzita Palackého v Olomouci) referátem o historii opravárenské jednotky 311. perutě a o osudech některých jejích příslušníků. Tímto příspěvkem také skončil první den konference v sekci A.

V sekci B byly na programu dva bloky příspěvků věnované období po druhé světové válce. Pro neúčast Michala Šmigeľa (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), který měl přednést příspěvek o nasazení armády proti oddílům Ukrajinské osvobozenecké armády, započal tento blok referátem Pavla Vaňka (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice), který posluchačům předestřel ustavení 19. děčínské pohraniční brigády, jímž se na konci roku 1952 dokončilo vojskové střežení československo-východoněmecké hranice. Zhruba ve stejné době zůstal i Jan Šach (Vojenský historický ústav Praha) s referátem o výstavbě Československé lidové armády ve druhé polovině padesátých let. Autor se dotkl nejen hledání ideální organizační sestavy, ale také snahy zesílit palebnou sílu svazků a schopnost bojovat za použití zbraní hromadného ničení. Pamětnickou reflexí důstojníků, kteří v šedesátých letech sloužili v armádě, se zabýval Jiří Hlaváček (Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd). Autor vycházel z kolekce padesáti rozhovorů s někdejšími důstojníky z povolání a porovnával dobový oficiální diskurs se zkušenostmi respondentů. Blok doplnil Matej Medvecký (Vojenský historický ústav, Bratislava) referátem o vojenských přidělencích po druhé světové válce. Autor upozornil na to, že jen postupně se ukazovala jejich potřebnost – vyhodnocováním získaných informací a díky metodickému řízení. Následující blok se zkrátil vlivem přesunu předchozího referátu do prvního bloku a také zrušením příspěvku o pádu ministra obrany Alexeje Čepičky. Nejprve tedy Tomáš Řepa (Univerzita obrany v Brně) promluvil o střetnutí vojáků s Burlakovým oddílem UPA počátkem srpna 1947. V této přestřelce zahynulo šest vojáků čs. armády a je mezníkem tohoto konfliktu. Následující řečník Libor Svoboda (Ústav pro studium totalitních režimů) se věnoval zběhnutí vojáků do zahraničí. Po obecnějším nástinu předestřel situaci po srpnu 1968, která se vyznačovala dramatickým zvýšením počtu pokusů. Jelikož pro nemoc nezazněl referát Jiřího Pernese (Ústav pro soudobé ději-

ny Akademie věd ČR) o pádu ministra obrany Alexeje Čepičky, bylo jednání sekce A prvního dne konference ukončeno a během společenského večera se otevřel prostor pro neformální výměnu názorů.

Druhý den konference, středa 19. června, pokračoval opět paralelně v sekcích A i B. Druhé světové válce se i nadále věnovala sekce A. Její první blok zahájil Jaroslav Vaculík (Masarykova univerzita, Brno) referátem o volyňských Češích v 1. československém armádním sboru v Sovětském svazu. Následně o záměrech na využití čs. pohraničního opevnění na konci války pojednal Aleš Binar (Univerzita obrany v Brně). Věznění československých důstojníků za okupace na Mírově bylo tématem vystoupení Anny Blatecké (Univerzita Palackého v Olomouci). Blok uzavřel referát Vojtěcha Češíka (rovněž Univerzita Palackého v Olomouci) s rozborem personální struktury služebny gestapa v Olomouci. Druhý blok této sekce odstartoval Vladimír Polách (Univerzita Palackého v Olomouci) referátem o krajanském tisku a o boji Američanů českého původu za svobodu. Se zajímavým příspěvkem o depeši K. H. Franka H. Himmlerovi z konce dubna 1945 vystoupil Tomáš Jakl (Vojenský historický ústav Praha). Zpráva se týkala možného postupu Američanů do nitra Čech. Zachytila ji také britská zpravodajská služba a je pravděpodobné, že ovlivnila rozhodování spojeneckého velení. Posledním příspěvkem této sekce bylo vystoupení Kamily Polákové a Ondřeje Koláře ze Slezského zemského muzea na téma vzpomínek válečných veteránů ve sbírkách tohoto muzea.

Sekce B byla věnována studené válce a vojenskému umění. Miroslav Púčik (Vojenský historický ústav, Bratislava) pojednal o aktivitách vojenské rozvědky v Německé spolkové republice od šedesátých do konce osmdesátých let. Poukázal na to, že na jeho území probíhaly aktivity jak operativní, tak strategické rozvědky, jelikož z Bavorska Varšavská smlouva očekávala úder. O změnách v armádní organizaci v závěru osmdesátých let, ať už o připravovaných, nebo uskutečněných, pojednal Prokop Tomek (Vojenský historický ústav Praha). Vedle záměru snížit počet vojáků seznámil posluchače i s výhledem těžké zbrojní výroby, jejíž objem se do budoucna nepokládal za udržitelný. V části věnované vojenskému umění referoval Stanislav Polnar (Univerzita obrany v Brně) o Emanuelu Moravcovi jako vojenském teoretikovi v příspěvku pod názvem Strategické vzestupy a pády Emanuela Moravce. O projektu přípravy občanů k obraně státu pohovořil Jiří Kalenda (Univerzita obrany v Brně). Zdůraznil, že novela branného zákona vnímá tuto přípravu jako dobrovolnou, a dále konstatoval, že schopnost obyvatel čelit krizovým situacím je nízká. Poslední blok sekce B zahrnul dva příspěvky věnované vojenskému umění. Nejprve se Jaroslav Staněk (Univerzita obrany v Brně) zamyslel nad vlivem vojenského umění na rozvinutí ozbrojených sil ČR a poté o působení formací české armády v mezinárodní operaci ISAF pojednal Bronislav Prokop (Velitelství výcviku – Vojenská akademie Vyškov).

Na konferenci zaznělo během obou jednacích dní třicet pět vystoupení. Nejvíce bylo zastoupeno období druhé světové války a okupace, následováno obdobím

1945–1989. Znatelně méně pak bylo příspěvků k období prvorepublikovému a k vojenskému umění. Je však jasné, že takto učiněné dělení je jen přibližné, neboť zejména životopisně pojaté příspěvky časové mezníky překračovaly. S ohledem na tematiku je pochopitelné, že početné zastoupení měli referující z „vojenských" institucí: pořádající Univerzity obrany, českého i slovenského Vojenského historického ústavu, Vojenského historického archivu. Další instituce, včetně ÚSTR/ABS, přispěly zpravidla jedním referátem. Pozoruhodné, zejména v problematice okupace a druhé světové války, je ovšem zastoupení sedmi (či osmi) referujících z Univerzity Palackého v Olomouci.

V každém případě byla konference užitečným setkáním historiků a dalších badatelů v oboru moderních vojenských dějin. Pro badatele studujícího odlišná časová období může být referát k jiné události inspirací ať už interpretačně, nebo přístupem ke zdrojům. Za toto vše je třeba Univerzitě obrany poděkovat, v neposlední řadě také za výbornou organizaci, která přinesla i dostatek prostoru na diskusní výměny názorů. Lze doufat, že uspořádání konference nebylo motivováno jen výroční devítkou na konci letopočtu a že se toto setkání dočká v dalších letech pokračování.

První referát konference (zdroj: Univerzita obrany v Brně)

Z jednání konference (zdroj: Univerzita obrany v Brně)

Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek

(Praha–Kanice 20. června 2019)

Iva Kvapilová, Zuzana Marková

V roce 2019 uspořádal Archiv bezpečnostních složek (ABS) ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v pořadí šestý Den otevřených dveří, který proběhl ve čtvrtek 20. června v budovách na Branickém náměstí v Praze a v Kanicích u Brna. Akce, pořádaná při příležitosti Mezinárodního dne archivů, se těšila zájmu veřejnosti, obě místa navštívilo dohromady na 180 návštěvníků různých věkových kategorií.

Den otevřených dveří 2019 ABS v Praze-Braníku

Dveře běžně nepřístupného pracoviště na Branickém náměstí se 20. června otevřely veřejnosti již po čtvrté. Zaměstnanci ABS zde od 11 do 17 hodin připravili, vzhledem ke třicátému výročí sametové revoluce, program inspirovaný osobností Václava Havla a událostmi s ním spojenými. K výzdobě vstupních prostor budovy přispěla výstava *Svět kreslí Havla*, zapůjčená od České unie karikaturistů, jejíž vernisáží byla celá akce zahájena. Od karikatur se zájemci o komentovanou prohlídku přesunuli do provizorní badatelny ve druhém patře, kde byly vystaveny archiválie vztahující se k činnosti Václava Havla a kde byla nabízena možnost registrace do webové aplikace eBadatelna.cz.

Na začátku každé prohlídky čekalo návštěvníky také překvapení v podobě scénky sehrané kolegy archiváři, která odhalovala okolnosti nalezení odposlouchávacího zařízení v bytě Václava a Olgy Havlových v roce 1969. Trasa se nelišila od předchozích let, jen výklad a ukázky práce s evidencemi spravovanými archivem a archiváliemi byly uzpůsobeny zvolenému tématu. Z provizorní badatelny se tak pokračovalo přes lustrační pracoviště, depozitáře a prostory digitalizace do restaurátorských dílen. Na závěr exkurze proběhla prezentace činnosti ÚSTR. Návštěvníci zde mohli diskutovat nejen s historiky z této instituce, ale také s vedoucím dokumentačního střediska Knihovny Václava Havla Martinem Vidlákem, který se s polistopadovým prezidentem dobře znal. Nakonec si zájemci mohli individuálně prohlédnout výstavu *Václav Havel – Politika a svědomí*, kterou v roce 2016 vytvořil ÚSTR ve spolupráci s Českými centry a Knihovnou Václava Havla.

Pro nejmenší návštěvníky byl připraven dětský koutek. Starší děti často absolvovaly trasu sestavenou z úkolů, při kterých se seznamovaly jak s různými odděleními branického pracoviště, tak s některými archiváliemi. Za splnění úkolů dostávaly klíče, jimiž si v cíli symbolicky zacinkaly o zaslouženou odměnu, a seznámily se tak s jedním ze symbolů listopadu 1989.

Pro zpříjemnění atmosféry a zajištění dostatku sil všech účastníků byly opět připraveny rozmanité domácí pochutiny. K volnému rozebrání byly nachystány Sborníky ABS a celá řada publikací ÚSTR.

Den otevřených dveří 2019 ABS v Kanicích

Pracovníci ABS v Kanicích připravili 20. června pro veřejnost dvě komentované prohlídky (v 10 a v 16 hodin). Byly zahájeny seznámením přítomných s historií a současností pracoviště stejně jako se strukturou zdejších archivních fondů nebo s činnostmi, které archiv zajišťuje. Nově bylo do programu zařazeno scénické čtení „*… protože týž uprchl do ciziny*“, připravené z archiválií k zajímavému životnímu příběhu Josefa Černého z Brna-Maloměřic. Ten jako četník, voják, příslušník Sboru národní bezpečnosti a exulant prodělal několik dramatických životních zvratů. Pro návštěvníky byla přichystána také výstavka různých předmětů používaných příslušníky Veřejné bezpečnosti a Pohraniční stráže, zapůjčená soukromým sběratelem. Pak se účastníci akce vydali do depozitářů jednotlivých agend kanického pracoviště ABS, kde jim odborní pracovníci okomentovali vybrané archivní materiály.

Nechyběla ani ukázka praktické činnosti pracoviště digitalizace, přípravy archiválií na digitalizaci i provozu badatelny. V závěru mohli zájemci nahlédnout také do technického (vpravdě muzeálního) zázemí budovy a protiatomového krytu.

Návštěvníci mohli zhlédnout i část výstavy *Příslušníci SNB v srpnu 1968*, zapůjčenou k této příležitosti Úřadem pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (autora Daniela Povolného). Z reakcí návštěvníků bylo patrné, že odcházeli spokojeni a plni nových poznatků o využití budovy v kanických lesích, jejíž existence a účel byly pro mnohé z nich dosud neznámé.

Jsme rádi, že podobně jako v předešlých letech se ohlasy na Den otevřených dveří ABS objevily také v médiích. O přípravách na akci informovala 19. června Česká televize v pořadu *Události, komentáře*, kde byla hostem ředitelka Světlana Ptáčníková. V den „D“ zprostředkoval telefonický rozhovor s vedoucí 1. oddělení Xenií Penížkovou Český rozhlas Region v relaci *Dopolední region*. Večer téhož dne potom vysílala reportáž o průběhu Dne otevřených dveří opět Česká televize, a to v pořadu *Události*.

Archiváři z pracoviště ABS v pražské ulici Na Struze se rozhodli v roce 2019 připojit přímo k oslavám třicátého výročí sametové revoluce, a tak připravili na neděli 17. listopadu při příležitosti akce *Korzo Národní* program pro veřejnost s názvem *Na čaj do archivu*. V badatelně archivu budou mít návštěvníci možnost opětovně zhlédnout výstavu *Svět kreslí Havla* České unie karikaturistů, prohlédnout si ukázky originálních archiválií vztahujících se k osobnosti Václava Havla a listopadovým událostem roku 1989 nebo diskutovat s kolegy o různých tématech nad šálkem čaje a s drobným občerstvením.[1]

1 Vzhledem k termínu uzávěrky tohoto čísla Sborníku ABS nebylo možné podat o průběhu akce podrobnější informace.

Výstava *Svět kreslí Havla*, instalovaná ve vstupních prostorách pracoviště v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

Ukázka zajímavých archiválií v Praze-Braníku (foto ÚSTR)

Amatérští herci z řad zaměstnanců ABS v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

Návštěva depozitáře v Praze-Braníku s ukázkou zajímavých archiválií (foto ÚSTR)

Ukázka práce s odkyselovacím strojem Neschen C500 v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

V Praze-Braníku cinkaly děti klíči (foto Eva Neužilová)

Návštěvníci jsou na místech, obecné povídání o ABS v Kanicích začalo (foto ABS)

Scénické čtení návštěvníky v Kanicích zaujalo (foto ABS)

Prohlídka zajímavých archiválií z depozitářů v Kanicích (foto ABS)

Výstavka artefaktů z provenience Sboru národní bezpečnosti zapůjčených od soukromého sběratele upoutala v Kanicích i mládež (foto ABS)

Přerov sametový a Ostrůvky svobody

(Přerov 15. srpna – 20. září 2019)

Jiří Garncarz

Kulturní a informační služby města Přerova ve spolupráci s Muzeem Komenského a Státním okresním archivem Přerov uspořádaly od čtvrtka 15. srpna do pátku 20. září letošní roku ve výstavní síni Pasáž v Přerově zajímavou dvojvýstavu: *Přerov sametový* a *Ostrůvky svobody*. Jak již samotný název napovídá, jednalo se o akci věnovanou především vzpomínce na události listopadu 1989. Tuto část reprezentoval *Přerov sametový*. Expozice se věnovala i přerovské undergroundové hudební scéně osmdesátých let minulého století, kterou představila část *Ostrůvky svobody*.

Expozice byla tvořena primárně dobovými fotografiemi. Fotografický materiál dodalo mnoho aktérů a svědků listopadových událostí v Přerově. Můžeme jmenovat například Jana Čepa, Petra Hotaříka či Jaroslava Sypěnu. Výstava však nezůstala jen u fotografií. Návštěvníci měli možnost prohlédnout si i dobové plakáty, archiválie či další dobové předměty.

První část samotné výstavy *Přerov sametový* zobrazovala události listopadu 1989. Fotografie se netýkaly jen podzimních manifestací, ale i odstranění sochy Klementa Gottwalda nebo prvních svobodných voleb po roce 1989. Mnohé fotografie byly pořízeny tzv. za scénou a zajímavým způsobem mapují tehdejší atmosféru. Významná část fotografického materiálu se věnuje návštěvě Václava Klause či Pavla Dostála v Přerově. Pořadatelům šlo zřejmě v prvé řadě o zachycení tehdejších silných okamžiků, což se jim dle mého podařilo, leckterý některý zvídavý návštěvník by možná ocenil, kdyby fotografie v této sekci měly i popisky. Tento nedostatek byl však na druhou stranu kompenzován vhodnými doplňky.

Ačkoliv byl totiž představený fotografický materiál pro výstavu stěžejní, expozice nabídla mimo jiné také psané archiválie, například vzpomínky Jaroslava Wykrenta, Pavla Dostála, Tomáše Hradílka či Vladimíra Hučína otištěné v roce 1999 v novinách Nové Přerovsko.

Nechyběl ani výňatek z obecní kroniky, který popisoval události z listopadu 1989. Dokumentována byla především manifestace z 27. listopadu v Přerově, již zahájil zpěvák Pavel Novák a na níž vystoupil jako hlavní řečník OF mluvčí Charty 77 Ing. Tomáš Hradílek. V zápiscích z kroniky se můžeme dočíst i o schůzi MěV KSČ, vedené jejím předsedou Jiřím Neklem, či informace o vzniku a požadavcích OF. Počáteční činnost OF v Přerově byla doplněna i dobovými archiváliemi. Návštěvníci si tak mohli přečíst *prohlášením koordinačního výboru OF v Přerově* či *rozšíření požadavků OF v Přerově*. V první části výstavy narazili návštěvníci ještě na „placky“

OF a jistou zajímavostí byla imitace jedné z dobových zdí, na kterou lidé mohli psát vzkazy.

Ačkoliv druhá část výstavy, *Ostrůvky svobody*, zaujímala méně prostoru než část prvá, nebyla o nic méně zajímavá. Jak již bylo řečeno, *Ostrůvky svobody* se zaměřily na undergroundovou hudbu před rokem 1989. Návštěvník měl možnost tuto oblast prozkoumat s pomocí rozličných dobových artefaktů, bohužel si nemohl tehdejší tvorbu poslechnout. Primární pozornost nebyla věnována fotografiím, které zde měly minimální zastoupení, ale přímo dobovým předmětům a dokumentům.

Pozornost jistě upoutala korespondence mezi umělcem a Ústavem pro kulturně výchovnou činnost. Tento ústav totiž musel dát umělcům povolení a schválit texty písní. Lidé si tak mohli přečíst nejen texty písní, ale i nelichotivé resumé úřadu. Výstava se však více než peripetiemi umělců zabývala jejich uměleckou tvorbou. K vidění tak byla například baskytara Pietra Hotaříka ze skupiny Panax, koncertní kostým či dobové rádio.

Největší prostor byl věnován hudební skupině Stará dobrá ruční práce. Vystaveny byly různé plakáty zvoucí na jejich koncerty, CD (z pozdější doby), kalendář a další propagační materiály skupiny. Nechyběly ani reportáže z různých koncertů a festivalů, kterých se kapela zúčastnila.

Expozice se nezaměřila jen na Starou dobrou ruční práci, ale vystavila i reportáž o skupině Černý penicilin a dalších umělcích. Lidé se také mohli dočíst něco o legendárním undergroundovém samizdatu Mašurkovské podzemné či o Zprávě o III. českém hudebním obrození od Ivana Magora Jirouse.

Celkově dokázala výstava prezentovat klíčové listopadové a prosincové okamžiky na Přerovsku. Pro zvídavé návštěvníky mohla být expozice ještě doplněna bohatými materiály ABS, kterými tento archiv oplývá. Nicméně pokud cílem této výstavy nebylo návštěvníky zahltit informacemi, ale spíše ukázat obraz tehdejší doby, domnívám se, že zcela splnila své poslání a je pouze dobře, že se uskutečnila.

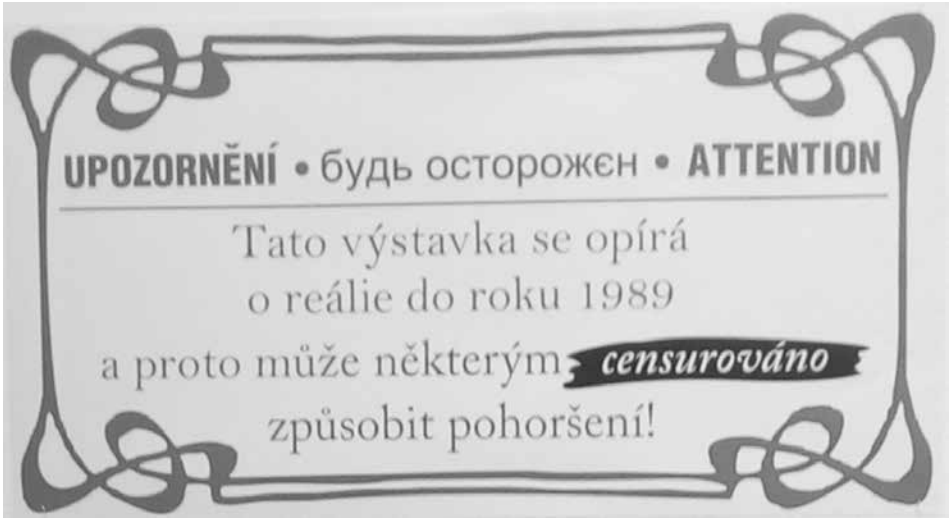
Ústřední fotografie výstavy: přerovští umělci Pavel Novák a Jaroslav Wykrent

Odstranění sochy Klementa Gottwalda z Přerova

Velký prostor byl věnován návštěvě Václava Klause v Přerově

Humorné upozornění

Sametová a něžná revoluce v regionech

(Praha 11. a 12. září 2019)

Pavel Vaněk

Ve dnech 11. a 12. září 2019 se v Národním archivu na Chodovci uskutečnila konference *Revoluce 1989 v regionech* s podtitulem *Cesta ke zhroucení starého a počátky nového režimu v krajích a okresech Československa 1985–1990*. Setkání zorganizovaly Ústav pro studium totalitních režimů a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích ve spolupráci s Národním archivem a bratislavským Ústavem pamäti národa. Konference navázala na obdobnou akci z května tohoto roku, která se konala v Českých Budějovicích (*Československo v letech 1986–1989*). V tomto případě byl Národní archiv zvolen jako místo pro regionální badatele z celé republiky přístupnější. V moderování se střídali Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) a Libor Svoboda (Ústav pro studium totalitních režimů, dále též ÚSTR).

První den bylo na programu patnáct příspěvků v pěti blocích, druhý den deset příspěvků ve třech skupinách. Jejich tvůrci byli pracovníci vědecko-výzkumných institucí, univerzitní sféry, muzeí i archivů.

Martin Dolejský z Městského muzea v Čelákovicích (referát KSČ v okrese Praha-východ v letech 1985–1989) se mj. věnoval tomu, jak byl na okresní úrovni chápán pojem „přestavba" a jak probíhala mimořádná okresní konference 10. prosince 1989. Vztahem oficiální politiky a disentu k ekologickým problémům se zabývala Nina Pavelčíková (Filozofická fakulta Ostravské univerzity) v příspěvku Vztah oficiální politiky a disentu k ekologickým problémům Ostravska v letech 1985–1991. Zdůraznila, že problémy se netýkaly jen průmyslové aglomerace, ale i okolních oblastí od Beskyd po Jeseníky. Konstatovala nepřehlednou legislativu s mnoha výjimkami a kompetenční spory mezi institucemi. Třetím vystupujícím byla Irena Krčilová (Státní okresní archiv Pelhřimov), která se na základě záznamů městské kroniky a zápisů ze schůzí Městského národního výboru Pelhřimov věnovala událostem v tomto okresním městě v letech 1988 a 1989. Z doby před 17. listopadem popsala protirežimní aktivity jako výskyt letáků, výbuch neznámé trhaviny v září 1988 u budovy okresního výboru KSČ, reakci na Několik vět. Po 17. listopadu posluchačům přiblížila růst počtu účastníků demonstrací, vyčkávání okresního vedení KSČ a ustavení Občanského fóra ve městě.

Pádem komunistického režimu v Brně se zabýval Jiří Pernes. Poukázal na konzervativní vedení v čele krajské komunistické reprezentace, ale i na pozitivní roli tehdejšího předsedy Městského národního výboru při rozhodování o zásahu proti demonstrantům 20. listopadu na náměstí Svobody. V referátu Listopadové dny

u 5. brigády Pohraniční stráže si Pavel Vaněk (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice) všímal aktivit občanů Německé demokratické republiky, kteří se snažili dostat na Západ. Připomněl, jak toto ovlivnila situace v Maďarsku a vycestování osob soustředěných na velvyslanectví Německé spolkové republiky v Praze. Na skupiny vymezující se vůči oficiálnímu režimu, jako byli někteří katoličtí věřící, osoby mezi lesními dělníky nebo návštěvníci alternativní hudební scény v Jeseníku, poukázal Matěj Matela z Vlastivědného muzea Jesenicka. Autor konstatoval, že na půdě této hudební scény bylo také založeno Občanské fórum v Jeseníku.

Začátku odpoledního programu a současně třetího bloku se zhostil Adam Bielesz (Slovenské národné múzeum) vystoupením Rok 1989 na bratislavských univerzitách. Mimo jiné ukázal, jak se prezentovaly a šířily alternativní názory ve vysokoškolském prostředí. Jitka Vandrovcová (Husitské muzeum v Táboře) referovala pod názvem Muzeum husitského revolučního hnutí v revolučním hnutí mimo jiné o přípravě nové expozice muzea, která se začala chystat záhy po listopadových událostech a byla otevřena v dubnu 1990. O pouti k sv. Janu Neumannovi v Prachaticích v červnu 1989 a počínání Bezpečnosti a úřadů v jejím průběhu pohovořil František Kotěšovec ze Státního okresního archivu Prachatice.

O tom, jak se z iniciativy ke zlepšení životního prostředí mohlo stát politikum, pojednala pod názvem Ochranárska opozícia – Bratislava nahlas Elena Londáková (Historický ústav Slovenské akadémie vied). O recepci listopadových událostí v Karlových Varech si připravil referát Jan Nedvěd (Muzeum Karlovy Vary). Poukázal zejména na dva okruhy osob vymezujících se vůči oficiálním strukturám – na underground a křesťanské aktivisty. Činností rozvědky v Banské Bystrici se zabýval Milan Miklovič (Ústav pamäti národa Bratislava), když přednesl referát s názvem Oblastný odbor ŠtB Banská Bystrica – Koniec režimu na krajskom rozviednom útvare.

Poslední blok referátů prvního dne otevřel Jan Zerbst (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy) příspěvkem Kritická diskurzivní analýza textů otištěných regionálním týdeníkem Znojemsko od 17. listopadu 1989 do 9. června 1990. Posluchačům předložil rozbor proměn jazykových prostředků, tedy volby slov, slovních spojení, popřípadě symbolických vyjádření v tomto periodiku. Událostmi roku 1989 v Pardubicích se zabýval Jiří Urban (ÚSTR). Mimo jiné nejprve pojednal o reakci okresního týdeníku Zář na Několik vět, dále popsal aktivity studentů pardubické Vysoké školy chemicko-technologické a změny v regionálních mocenských strukturách po listopadu v Pardubicích. Peter Jašek (Ústav pamäti národa Bratislava) poukázal na zvláštnosti rychlého přijetí myšlenek „něžné revoluce" v Trnavě. Zastavil se především u činnosti herců tamního divadla a u aktivit tzv. skryté církve.

Druhý den konference začal vystoupením historika Josefa Hally (Mezi dvěma listopady aneb zrod nové politické reprezentace na území dnešního Karlovarského kraje v letech 1989–1990). Věnoval se zastupitelům „zvoleným" v posledních předlistopadových volbách v karlovarském regionu do Sněmovny lidu, Sněmovny národů Federálního shromáždění a do České národní rady. Zdůraznil různost povolání

a společenského zařazení, jakož i osoby dosazené na kandidátku odjinud. Tématem byla i rezignace těchto poslanců po listopadu 1989. O událostech listopadu 1989 v Opavě, Novém Jičíně aj., zkrátka v tehdejším Severomoravském kraji, bylo vystoupení Niny Pavelčíkové. O výsledcích výzkumu v Košicích referovala Klára Kohoutová (Spoločenskovedný ústav Slovenské akadémie vied) pod názvem „Dneska celá Praha, zítra celá země!" – Listopad 1989 na východním Slovensku. Autorka také poukázala na různé označení změny v českých zemích a na Slovensku (sametová vs. něžná revoluce) a také na to, že v Košicích zprvu vzniklo občanské fórum jako název nezávislé iniciativy, nikoli Verejnosť proti násiliu.

O vylíčení okolností, za jakých vznikalo Občanské fórum v Olomouci, se s účastníky konference podělil Tomáš Hubálek (Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci). Poukázal přitom na silné studentské a umělecké prostředí, které bylo v začátcích velmi důležité. Určitou paralelou k vystoupení Niny Pavelčíkové byl příspěvek Opožděný samet v Ostravě v podání Martina Juřici (Archiv města Ostravy). Zmínil výši platů v Ostravě a její souvislost s déle působící loajalitou pracujících k režimu. Působením Společnosti pro Moravu a Slezsko, resp. Hnutí za samosprávnou demokracii, a jejími výsledky ve volbách se v příspěvku Moravská karta jako předvolební téma zabýval Kamil Polehla.

V posledním bloku konference se nejprve o zběžnou komparaci tří regionů Čech v roce 1989 pokusil Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích). Dále pak Lukáš Kopecký shrnul závěr politické dráhy komunistického politika, někdejšího ministra zahraničních věcí, ale také poslance Federálního shromáždění za Klatovsko Václava Davida. Mimo jiné se zabýval jeho vystoupeními na zasedáních Okresního výboru KSČ v Klatovech. O vzniku Verejnosti proti násiliu v Bratislavě referovala Tajana Gerbovcová ze Slovenského národného archívu. Vycházela z nedávno zpřístupněného archivního fondu a poukázala na personální propojenost s okruhem osob kolem Bratislavy nahlas a z divadelního prostředí. Libor Svoboda (ÚSTR) se pak přednesení svého příspěvku vzdal ve prospěch delší diskuse. Shodou okolností byla diskuse obsažnější k oběma posledním blokům právě vzhledem k situaci na Ostravsku a k událostem na Slovensku, ať už se to týkalo Jána Budaje, nebo vyjednávání Verejnosti proti násiliu o obsazení funkcí ve slovenské vládě a národní radě.

Účastníci konference měli možnost porovnat situaci v různých regionech Československa jak před listopadem 1989, tak po něm. Přitom bylo často poukazováno na malou početnost osob zastávajících v regionech alternativní názory oproti situaci v Praze, s výjimkou Bratislavy. To jak regiony reagovaly na pražské události, pak záviselo nejen na reprezentantech alternativních názorů (na chartistech, ekolozích apod.), ale také na tom, jaké postavení měly kulturní instituce v daném městě, zejména tedy divadla jako místa pro oslovení široké veřejnosti. Jen některé regiony (Bratislava, Olomouc, Brno, ale také Pardubice) mohly spoléhat na synergii se studenty.

Referující jednoho z bloků konference: zleva František Kotěšovec (Státní okresní archiv Prachatice), Jitka Vandrovcová (Husitské muzeum v Táboře), Adam Bielesz (Slovenské národné múzeum) a moderátor Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) (foto ÚSTR, Přemysl Fialka)

Účastníci během jednání konference (foto ÚSTR, Přemysl Fialka)

Konference Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu

(Praha 23. září 2019)

Tomáš Hemza

V Národním archivu v Praze se 23. září 2019 konala konference s názvem Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu, kterou společně uspořádaly Ústav pro studium totalitních režimů, Archiv bezpečnostních složek a Národní archiv. V úvodním slovu hlavní organizátoři Tomáš Bursík a Jaroslav Pažout stručně zrekapitulovali současný stav poznání sledovaného tématu, vlastní program byl posléze rozdělen do tří souvisejících tematických bloků.

První konferenční blok se zabýval mezinárodním kontextem politických procesů, konkrétně situací v Sovětském svazu, Polsku, Maďarsku a Bulharsku. Se svými příspěvky vystoupili Jan Adamec, Adam Zítek, Eva Irmanová a Jan Rychlík. Z jednotlivých vystoupení zřetelně vyplynulo, že dění v jednotlivých státech východního bloku bylo velmi podobné: komunistické strany se nejpozději do roku 1948 chopily neomezené moci a poté za aktivního vedení sovětských bezpečnostních poradců rozpoutaly rozsáhlý teror proti svým skutečným, domnělým i potenciálním odpůrcům. Situace se začala měnit po smrti Josifa Stalina v březnu 1953, kdy sovětské vedení nejprve propustilo statisíce vězňů z gulagů a následně začalo nabádat k umírněnějšímu postupu i své podřízené satelity. V následujících letech tak v jednotlivých zemích sovětského bloku došlo ke zmírnění represivního kurzu a případně i k dílčím nápravám, nikde však nedošlo ke skutečné rehabilitaci nespravedlivě odsouzených a potrestání viníků. Tato situace se nezměnila ani po roce 1956, když bylo na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu razantně kritizováno období „kultu osobnosti", ani když se do čela komunistických režimů prosadili ti, kteří sami patřili mezi stalinské oběti, tedy Władysław Gomułka v Polsku, János Kádár v Maďarsku a Gustáv Husák v roce 1969 v Československu. Ke skutečné rehabilitaci obětí politických procesů tak ve většině zemí komunistického bloku došlo až po jejich pádu po roce 1989, v Bulharsku pak ke schválení rehabilitačního zákona došlo dokonce až v roce 2000.

V druhém bloku byla pozornost věnována situaci v Československu v padesátých a šedesátých letech z centrální perspektivy, své konferenční příspěvky přednesli

Tomáš Bursík, Jakub Doležal a Jaroslav Pažout. Tak jako v jiných státech východního bloku i v Československu komunistický režim po roce 1953 zmírnil represivní postup vůči svým oponentům, nikdy však otevřeně nepřipustil, že by se byl mohl dopustit jakýchkoliv rozsáhlejších nepravostí. Do roku 1968 sice byly ustanoveny tři rehabilitační komise (Barákova, Kolderova a barnabitská), ty se však v naprosté většině případů zabývaly pouze oběťmi politických procesů z řad komunistických funkcionářů. Až do roku 1968 se tak nespravedlivě perzekvování mohli domáhat revize svých případů pouze „tichou cestou", tedy prostřednictvím milosti, amnestie nebo v ojedinělých případech žádosti o obnovu soudního řízení. K jedinému skutečnému pokusu o důslednou revizi politických procesů a rehabilitaci nespravedlivě odsouzených tak došlo až v průběhu pražského jara roku 1968, kdy byl schválen rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb. Zůstává však výmluvnou skutečností, že právě úsilí obětí stalinských perzekucí o revizi politických procesů posloužilo sovětskému vedení jako jeden z důkazů o řádění „kontrarevoluce" a stalo se jednou ze záminek pro okupaci Československa. Po 21. srpnu 1968 pak nastupující normalizační vedení jakékoliv snahy o revizi stalinského teroru velmi rychle odmítlo a naopak se vydalo cestou nové vlny politických procesů a rozsáhlé perzekuce společnosti.

Ve třetím bloku bylo konferenční téma představeno z československé regionální perspektivy. Norbert Kmeť se ve svém příspěvku zaměřil na (ne)rehabilitaci duchovních Evangelické církve augšpurského vyznání na Slovensku, Kateřina Portmann na politické procesy na Liberecku v padesátých letech, Radek Slabotínský na amnestii a rehabilitaci z pohledu vybraných případů z jižní a střední Moravy a nakonec Libor Svoboda na dění v bývalém Jihočeském kraji v šedesátých letech a na počátku normalizace. Tak jako ve dvou předcházejících blocích i ze závěrečných příspěvků vyplynulo, že ani na regionální úrovni jednotlivé složky komunistického režimu nikdy nepřipustily jakékoliv pochybnosti ohledně oprávněnosti rozsáhlého teroru. Nejenže tak po roce 1953 nedošlo k žádné revizi proběhlých vykonstruovaných procesů, ale komunistický režim neváhal fabrikovat soudní procesy nové, jako například v roce 1962 s představiteli evangelické církve v Košicích.

Jak již bylo uvedeno výše, jediný vážně míněný pokus komunistického režimu o vypořádání se s vlastní zločinnou minulostí představoval rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb., přijatý Národním shromážděním 25. června 1968. Tímto zákonem nebyla schválena plošná rehabilitace, ale při krajských soudech byly zřízeny speciální rehabilitační senáty, které měly rozhodnout o jednotlivých žádostech. Libor Svoboda na příkladu Jihočeského kraje přesně popsal snahu příslušníků Státní bezpečnosti činnost rehabilitačních soudů co nejvíce sabotovat. Nejen v případě bezpečnostních složek, ale i prokuratury a justice dále platilo, že v nich stále působili lidé, kteří se v průběhu padesátých let aktivně podíleli na brutálních zločinech, a nyní tak neměli žádný zájem na otevírání ožehavé minulosti. I přes tyto skutečnosti se rehabilitační soudy většinově do podzimu roku 1969 snažily o naplnění litery rehabilitačního zákona, následně jim však bylo z politických míst jasně přikázáno, že o revizi poli-

tických procesů není zájem. Do konce roku 1969 tak byl rehabilitován jen minoritní podíl žadatelů, následně byly nejpozději do poloviny sedmdesátých let všechny návrhy na soudní rehabilitaci zamítnuty. V řadě případů pak byly zrušeny i rehabilitační rozsudky, a mnozí rehabilitovaní se tak po právní stránce opět stali odsouzenými zločinci. Ke skutečné revizi politických procesů a rehabilitaci nespravedlivě odsouzených v Československu tak došlo až po pádu komunistického režimu v listopadu 1989.

Průběh konference, přednesené příspěvky i diskuzi účastníků můžeme považovat za velmi přínosné a lze jen doufat v další odborné výstupy. Stále totiž podle našeho názoru platí, že téma revize politických procesů, rehabilitace nekomunistických obětí teroru a zejména důsledné prostudování všech aspektů rehabilitačního zákona z roku 1968 zůstávají neprobádaným místem české a slovenské historiografie. Z tohoto pohledu představuje právě Archiv bezpečnostních složek klíčovou instituci pro badatelský výzkum, jelikož zde jsou uloženy jak vyšetřovací a rehabilitační spisy, tak archiválie provenience Inspekce ministra vnitra a inspekce náčelníků jednotlivých krajských správ Ministerstva vnitra.